

บทที่ 1

บทนำ

ข้าวเป็นพืชที่สำคัญและเป็นอาหารหลักหล่อเลี้ยงคนกว่าครึ่งโลก ประเทศไทยมีการปลูกข้าวพื้นเมืองกว่า 11 ล้านไร่ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2541) กระจายอยู่ทั่วประเทศ สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเขตที่ราบสูงมีแอ่งที่ราบสำคัญสองแห่งคือทางเหนือแอ่งสกลนครมีที่ราบลุ่มแม่น้ำสงครามและทางตอนกลางและใต้คือแอ่งโคราชมีที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลและชีมีพื้นที่เหมาะสำหรับทำนาอยู่ 38.4 เปอร์เซ็นต์ (Lovelace *et al.*, 1988) พื้นที่ส่วนหนึ่งมีการปลูกข้าวพื้นเมืองกระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดภาคอีสาน จากการสำรวจข้อมูลข้าวพื้นเมืองในช่วงปี 2525-2529 พบว่าใน 17 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพันธุ์ข้าวพื้นเมืองจำนวน 1,566 พันธุ์ (สุรพล และไพฑูริย์, 2531) ต่อมาปริมาณลดลงอย่างมากเหลือไม่กี่ร้อยสายพันธุ์ในปัจจุบันเนื่องจากสาเหตุหลายประการ อาทิ การส่งเสริมการปลูกพันธุ์ข้าวส่งเสริมของภาครัฐ ความนิยมของผู้บริโภคที่มีต่อพันธุ์ข้าวไม่กี่สายพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมรวมทั้งเกษตรกรบางส่วนให้ความสำคัญต่อการผลิตเพื่อการค้ามากยิ่งขึ้น

การหลงเหลือของสายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองในปัจจุบันเนื่องจากมีเกษตรกรบางส่วนที่ยังคงมีการปลูกและอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองหลายสายพันธุ์ไว้ ด้วยเหตุผลที่แตกต่างกันออกไป เหตุผลหนึ่งที่สำคัญคือพันธุ์ข้าวพื้นเมืองมีความเหมาะสมกับสภาพระบบนิเวศ มีความทนทานและให้ผลผลิตสูง เช่น การทำนาทำไร่ปลูกข้าวบนพื้นที่สูงของกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือ (เสถียร, 2549) เช่นเดียวกันการทำน่าน้ำลึกในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีข้าวพื้นเมืองมากกว่าร้อยสายพันธุ์ที่มีการปรับตัวต่อสภาพน้ำที่ต่างกัน (Sommut, 2003) ความรู้เรื่องระบบนิเวศและการปรับตัวต่อสภาพน้ำท่วมของพันธุ์ข้าวจึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการทำนาที่ได้ผล ชาวนาจะรู้ว่าข้าวพันธุ์ชนิดใดจึงจะเหมาะสมกับสภาพน้ำมากที่สุด ข้าวเหล่านี้เรียกว่าข้าวลอยน้ำ (Floating rice) หรือทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกว่า “ข้าวนาทาม” จะปลูกบริเวณที่น้ำท่วมสูงพันธุ์ข้าวก็จะปรับตัวตามระดับน้ำ ความสำคัญของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองนั้นเป็นแหล่งความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic variety) ที่มีลักษณะดีบางประการในพันธุ์ข้าวพื้นเมือง เช่น ความต้านทานโรคและแมลง ความทนทานต่อสภาพแวดล้อม คุณภาพเมล็ดและผลผลิต เป็นต้นความหลากหลายทางพันธุกรรมเป็นฐานที่สำคัญยิ่งในการนำไปปรับปรุงพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีในอนาคต ซึ่งหากสูญเสียพันธุ์ไปก็จะไม่สามารถสร้างพันธุ์ข้าวมีคุณภาพดีตามความต้องการได้ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพบว่ามีเกษตรกรชาวนาบางกลุ่มไม่ได้ละทิ้งพันธุ์ข้าวพื้นเมืองไปเสียทั้งหมดแต่หากยังมีการอนุรักษ์และสืบสายพันธุ์ไว้หลายสายพันธุ์ ดังนั้นการศึกษาวิจัยถึงการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ข้าวพื้นเมืองในท้องถิ่นเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างจังหวัดอุบลราชธานี จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรวบรวมความรู้เหล่านี้ให้ครอบคลุมมาก

ยิ่งขึ้นเพื่อนำไปพัฒนาและใช้ประโยชน์ต่อไป รวมทั้งการนำมาวางแผนในการส่งเสริมอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรมในไร่นา (On-farm conservation) ที่เหมาะสมต่อไป อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองบนพื้นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองในจังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาลักษณะทางสัณฐานวิทยา พันธุกรรมของพันธุ์ข้าวพื้นเมืองแต่ละชนิด

ขอบเขตของโครงการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ดำเนินการวิจัยภายใต้เงื่อนไขการสนับสนุนงบประมาณ 1 ปี เพื่อมุ่งเน้นไปที่การสร้างฐานข้อมูลและชุดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นเมืองของชุมชนชาวนาในเขตจังหวัดอุบลราชธานี